

CHP TEFTİŞ RAPORLARINA GÖRE KOCAELİ VİLAYETİ'NDE PARTİ HALK İLİŞKİLERİ VE PARTİNİN SİYASİ DURUMU (1940-1944)

Bünyamin KOCAOĞLU*

Cumhuriyet'in ilanından 1950'de Demokrat Parti'nin iktidarına kadar Cumhuriyet Halk Partisi, söz konusu yıllar arasında Türkiye'de İttihat ve Terakki Fırkası'nın I. Dünya Savaşı yıllarında tesis ettiği tek parti yönetiminin bir benzerini ve daha kuvvetlendirilmişini kurmuştur. Özellikle 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile temelleri atılmaya başlanan tek parti yönetimi sonraki dönemlerde çok daha etkili bir biçimde denetimli siyasal yaşamın oluşumunu sağlamıştır. Söz konusu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi siyasal yaşamdaki uygulamalarıyla, daha öncesinde İttihat ve Terakki hükümetleri döneminde görülen parti devlet kaynaşmasının cumhuriyet dönemindeki temsilcisi olmuştur. Özellikle 1936 yılından itibaren devlet parti kaynaşmasının hissedilir bir şekilde kendisini göstermeye başladığı anlaşılmaktadır. 18 Haziran 1936 yılında Başbakan ve CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayınlanan beyannamede parti devlet bütünleşmesi açık bir dille ifade ediliyordu. Söz konusu beyannamede, Cumhuriyet Halk Partisi'nin memleketin siyasi ve sosyal yaşamında takip ettiği maksatların gerçekleşmesini sağlamak ve partinin gücünü artırmak ve parti ile hükümet idaresi arasındaki bağı güçlendirmek için sıkı bir işbirliğine karar verildiği hususuna yer veriliyordu.¹ Söz konusu kararda ayrıca, Dahiliye Vekilinin Genel Yönetim Kurulu üyeliğine alınarak partinin genel sekreterlik vazifesine getirildiği, bütün vilayetlerde vilayet parti başkanlıklarına vilayetin valisinin memur kılındığı Umumi Müfettişlerin mıntıklararı dâhilinde bütün devlet işlerinin olduğu gibi parti faaliyet ve teşkilatının da en yüksek murakıbbı ve müfettişi olduğu gibi özellikle parti devlet kaynaşmasının derinliğini gösteren ayrıntılar da yer alıyordu.² Bu kararlar parti devlet bütünleşmesi sağlanmış oluyordu. Alınan kararın uygulanması için ayrıca 23 Haziran 1936 tarihinde bir de genelge yayınlanmıştır.³ Aslında bu uygulama Türk siyasal hayatında ilk kez görülmüyordu. Savaş yıllarında benzer bir uygulamayı İttihat ve Terakki Fırkası da yapmıştı. Nitekim söz konusu karar hemen bütün vilayetlere gönderilerek valilerin aynı zamanda parti il başkanı olmaları sağlanmıştır. Bu uygulama parti işleri ile devlet işlerinin fazlaca iç içe girmesine neden olmuştur.⁴

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: bunyamin.kocaoglu@omu.edu.tr

1 Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İletişim yayınları, İstanbul 2009, s. 111.

2 Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla.....* s. 111.

3 Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla.....* s. 114.

4 Fahri Sakal, *Çok Partili Hayata Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, Samsun 2008, s. 46.

1936 yılından itibaren devlet parti bütünleşmesinin uygulamada en somut örneklerinden birini, 1923 yılında partinin kuruluşundan itibaren değişik gerekçelerle kurulan ve 1936'dan itibaren partinin ülke genelinde faaliyet ve etkisini kuvvetlendirme amacıyla oldukça etkili bir kurum haline getirilmiş olan Parti Müfettişliği uygulaması olmuştur. Parti Müfettişliği uygulaması ilk defa merkezin parti örgütü üzerindeki denetimini sağlamak amacıyla 1923 yılında kabul edilmiş olan parti nizamnamesinde oluşturulmuştur.⁵ Söz konusu nizamnameyle Mıntika Müfettişliği adıyla ülke genelinde altı müfettişlik dairesi teşkil ediliyordu.⁶ Gerçi bu uygulama daha öncesinde İttihat ve Terakki'nin 1909 yılında kabul ettiği nizamnamede de öngörülmüştü.⁷ Bu itibarla parti içi denetim mekanizması anlamında bir kurum olarak parti müfettişliği İttihat ve Terakki'nin siyaset anlayışının bir ürünü olup cumhuriyet döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin örgüt ve siyasal yapısında etkili olmuştur. 1927 nizamnamesiyle parti müfettişlerinin görev ve yetkileri artırılarak parti örgütü içinde konumları daha da güçlendirilmiştir. Bununla birlikte partinin 1931 yılında kabul edilen nizamnamesinde ise parti içi denetimden bahsedilmekle birlikte parti müfettişliği kurumunun kaldırıldığı görülmektedir.⁸ 1935'te kabul edilen nizamnamede de söz konusu kuruma yer verilmemiş bununla birlikte parti içi teftişten bahsedilmiştir.⁹ Parti Müfettişlikleri yeniden 1939 yılında kabul edilen nizamnamede bir kurum olarak ihdas edilmiştir. Nitekim partinin Umumi İdare Heyeti tarafından hazırlanan CHP Teftiş Talimatnamesi 21 Haziran 1939 tarihinde Parti Genel Başkanlık divanınca kabul edilerek tasdik edilmiştir.¹⁰ Söz konusu talimatnamenin giriş kısmında "*Cumhuriyet Halk Partisinin, memleketin umumi hayatında takip ettiği yüksek maksat ve gayelerin tahakkukunu temin, Parti ve Halkevleri faaliyetlerini tezyit emeliyle bilumum parti teşkilat ve tesisatının merkezin sıkı bir kontrolü altında bulunması ve devamlı rehberliği ile çalıştırılması hususu Partinin Beşinci Büyük Kurultayınca mühim bir esas olarak kabul edilmiş ve bu maksadı temin için yeni kabul edilen nizamname ile daimi teftiş usulü vazedilmiştir.*" deniyordu.¹¹ Talimatnamenin birinci kısmında, vilayetlerin genişliğine göre bir veya en fazla 3 vilayet olmak üzere ülke genelinde teftiş bölgeleri oluşturularak birer parti müfettişi atanması, her teftiş bölgesinin merkez vilayetin ismiyle anılması, yılda en az iki defa teftiş yapılması, meclisin tatil olduğu dönemler hariç müfettişlerin diğer zamanlarda teftiş bölgelerinde bulunmaları, seçim ve parti kongrelerini yakından takip etmeleri, teftiş faaliyetlerinin her safhasından genel sekreterlik makamına bilgi vermeleri, gerektiğinde bölgelerindeki kongre ve idare heyetlerine başkanlık etmeleri, teftiş bölgelerindeki her türlü dilek ve şikâyeti merkeze bildirmeleri, bölgelerinde görev yapan memurlar ile parti yönetimi arasında uyumlu ilişkilerin kurulmasını sağlamaları hususları yer alıyordu.¹² Talimatnamenin ikinci kısmı umumi teftişin ana hatlarını içeriyordu. Buna göre yapılacak teftişte başlıca şu hususlar yer alacaktı.¹³

-Parti Programı ve prensiplerinin parti mensupları tarafından behemehal bilinmesine ve her yerde müdafaa edilmesine çalışılıp çalışılmadığı,

-Parti prensiplerinin bütün yurttaşlara her vesile ve fırsatla mütemadiyen söylenmesi ve anlatılması vazifesinin parti teşekkülleri ve mensupları tarafından yapılıp yapılmadığı,

5 Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla*..... s. 129.

6 Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla*..... s. 129.

7 Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla*..... s. 130.ehemmiyetle

8 Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla*..... s. 136.

9 Önder Duman, "CHP Teftiş Raporlarına Göre Giresun'un Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durumu (1935-1945)", *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008*, Cilt II, Ankara 2009, s. 124.

10 *CHP. Teftiş Talimatnamesi*, Ulus basımevi, Ankara 1939.

11 *CHP. Teftiş Talimatnamesi*, s. 3.

12 *CHP. Teftiş Talimatnamesi*, s. 3-4.

13 *CHP. Teftiş Talimatnamesi*, s. 5-7.

-Parti idare heyetlerinin nizamnamede tespit edilmiş olan idari vazifelerini tam yapıp yapmadıkları,

-Parti mensuplarının karşılıklı samimiyet ve itimat duygularıyla birbirine bağlı bir kitle teşkil etmeleri esasının ehemmiyetle takip edilip edilmediği,

-Hiçbir hadise ve tesir önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesini kurmak ve işletmek prensibi üzerinde çalışırken partinin bağrından doğan hükümet teşkilatı ile parti teşkilatının daima birbirini tamamlayıcı bir birlik olduklarının dikkatle göz önünde tutulup tutulmadığı,

-Vatanın kıymetli evlatlarını bağrında toplamak ve her vatandaşa müsavi ve şamil emniyet ve hizmet şartlarını filem temin etmek uğrunda bütün dikkatini sarf eden partimize karşı halkımızın saygı, sevgi ve bağlılıklarını daha ziyade kuvvetlendirecek emek ve dikkat sarf edilip edilmediği,

-Muhtelif maksatlarla kurulmuş olan hayırlı ve faydalı teşekküllere ve bu yoldaki teşebbüslere karşı sevgi ve alaka gösterilip gösterilmediği,

-Milli birlik ve beraberliğin daha ziyade perçinlenmesi için idari içtimai iktisadi ve mesleki bütün teşekkül ve müesseselerde parti prensiplerimizin hâkim tutulup tutulmadığı,

-Halkevi ve Halkodaları idare heyetleriyle şube komitelerinin halkın siyasi, içtimai ve kültürel gelişmesindeki çalışmalarının verimli olup olmadığı,

-Gizli ve aşikar olarak sınıfçı zümreci mıntıkacı veya beynelmilelci fikirleri korumak ve yaymak sınıf mücadelesini uyandırmak maksatlarını güden veya partimize karşı menfi fikir ve duygu taşıyan fert ve zümreler olup olmadığı,

-Parti idare heyetlerinin mahalli matbuat ile münasebet ve alakaları ve parti prensiplerimizin yayılmasında bunlardan layıkıyla istifade edilip edilmediği,

Talimatnameye göre yukarıdaki hususlar yine talimatnamede açıkça belirtilmiş olan bir teftiş planı çerçevesinde yapılacaktır. Söz konusu talimatnamedeki hususlar 30 Temmuz 1943 tarihinde kabul ve tasdik edilen yeni teftiş talimatnamesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁴ 23 maddeden oluşan yeni teftiş talimatnamesinin 3. maddesinde müfettişlerin vazifeleri 19 madde halinde oldukça detaylı bir biçimde belirlenmiştir. Burada dikkati çeken husus müfettişlerin vazifelerinin daha da genişletilmiş olduğu ve II. Dünya savaşının da getirdiği olumsuz koşullar çerçevesinde yeni bazı görevlerin belirlenmiş olduğudur. Nitekim talimatnamenin vazifeleri açıklayan maddelerinde yer alan “...dünya harbi devam ettiği müddetçe Parti programının cihan harbi içinde idareye ve cihan harbinde sonraki ihtimallere ait olan beşinci ve altıncı kısımlardaki hükümlerin Partililerce ve bütün yurttaşlarca bilinmesi ve onlara inanılması için her vasıttan faydalanmak.” şeklindeki cümleler bunu açıkça göstermektedir.¹⁵ Yine aynı talimatnamede müfettişlere teftiş bölgelerindeki azınlıkların sosyal durumlarıyla da yakından ilgilenmeleri ve aralarındaki fikir cereyanlarını incelemeleri, ana dili Türkçe olması lazım gelen zümrelere bu amaca yönelik olarak gerekli olanakları sağlamak ve ayrıca iskan siyasetine aykırı olan hususlarda gerekli tedbirler almak gibi yeni şartların getirdiği bazı vazifelerin de verildiği görülmektedir.¹⁶ Söz konusu talimatnameden de anlaşılacağı üzere özellikle Parti Müfettişliği kurumunun 1939 yılından itibaren yeniden etkin hale getirilmesiyle parti devlet bütünleşmesinin savaş yılları boyunca özenle sağlanmaya çalışıldığı ve sıkı toplumsal ve siyasi denetimin öne planda tutulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim savaş yıllarında devlet parti bütünleşmesini kuvvetlendirecek daha bazı projelerin de

14 *CHP Teftiş Talimatnamesi*, Sümer Matbaası, Ankara 1943, s. 15.

15 *CHP Teftiş Talimatnamesi*, Ankara 1943, s. 3.

16 *CHP Teftiş Talimatnamesi*, Ankara 1943, s. 6.

hazırladığı ve uygulamaya konulduğu bilinmektedir. 1941 yılında hazırlanan Parti ile hükümetin temas şekli hakkındaki talimatname bunun en somut örneklerindedir.¹⁷

1923 yılında Partinin kuruluşundan itibaren değişik amaçlar çerçevesinde muhtelif adlarla oluşturulmuş olan müfettişlikler ile parti içi denetime hemen her defasında önem vermiş olan Cumhuriyet Halk Partisi özellikle 1936 yılındaki parti devlet bütünleşmesi kararından sonra parti müfettişliğini daha etkin hale getirmiş ve 1939 yılından itibaren partinin en önemli kurumu olmasını sağlamıştır. Bu çerçevede Parti Müfettişliği kurumunun özellikle savaş yıllarında çok daha etkin çalıştığı ve ülke genelinde parti politikalarının uygulanması ve halk nazarında bu politikaların sonuçlarının görülmesi ve rapor haline getirilmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Söz konusu dönemde ülkenin tamamında faaliyet gösteren Parti Müfettişlerinin düzenli olarak yılda iki defa hazırladıkları teftiş raporları başta partinin siyasi durumu olmak üzere ait oldukları bölgenin sosyo-ekonomik kültürel durumu ile ilgili bilgiler içermesi ve özellikle parti ile halk arasında nasıl bir ilişkinin oluştuğunu göstermesi bakımından oldukça önemli bilgiler ihtiva etmektedirler. Bu çalışmada özellikle 1940-1944 yılları arasına ait teftiş raporları çerçevesinde Kocaeli vilayeti örneğinde partinin siyasi durumu, siyaset anlayışı, parti devlet bütünleşmesinin vilayet boyutunda somut göstergeleri ile partinin halkla ilişkileri Cumhuriyet Halk Partisi'nin arşiv belgelerine dayalı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kocaeli Vilayeti'nde Cumhuriyet Halk Partisi

İncelediğimiz dönem itibariyle Kocaeli vilayeti mülki idare açısından İzmit merkez olmak üzere Geyve, Adapazarı, Karamürsel, Karasu, Gölcük, Gebze, Hendek ve Kandıra'dan ibaretti. Müfettişler tarafından hazırlanan ayrıntılı teftiş raporlarında söz konusu kazalar ayrı ayrı ele alınmış başta partinin kazadaki teşkilat yapısı ve partiye üye azaların sayısı olmak üzere teftiş kapsamına giren hususlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Teftiş Talimatnamesi çerçevesinde hazırlanmış bazı sorular doğrultusunda yapılan incelemeler bölge ile ilgili oldukça detaylı bilgiler içermektedir. Söz konusu yıllara ait elimizdeki teftiş raporlarında yer alan “*Vilayetiniz teşkilatında Partiye kayıtlı aza sayısı kaçtır?*” şeklindeki soru Parti'nin Kocaeli vilayetindeki siyasi gücü hakkında önemli ip uçları vermektedir. İlk raporlarda sadece toplam sayılar belirtilirken özellikle 1941 yılından itibaren Parti'nin bölgedeki aza sayıları tahsil durumları ve meslekleri dikkate alınarak oldukça detaylı bir şekilde verildiği görülmektedir. 1940 yılına ait teftiş raporuna göre Partinin Kocaeli vilayetindeki aza durumu kazaları itibariyle şu şekildeydi:¹⁸

Kazanın adı	Partili Miktarı	
	1940 yılı 1. altı ay	1940 yılı 2. Altı ay
İzmit	8290	9699
Geyve	5116	5209
Hendek	2830	2830
Karasu	4897	4947
Adapazarı	10214	10215
Karamürsel	6572	6113
Gölcük	2547	2547
Gebze	4200	4290
Kandıra	7300	7800
Toplam	51966	53650

17 BCA, CHP Kataloğu, 490.01/203.805.3.

18 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:676, Dosya No: 281/1; BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:676, Dosya No: 282/1.

Partinin vilayet genelindeki aza durumu 1941 yılından itibaren tahsil ve meslek durumu dikkate alınarak çok daha detaylı bir biçimde verilmeye başlanmıştır. 1941 yılında hazırlanmış 1. altı aylık teftiş raporuna göre Partinin tahsil durumuna göre aza durumu aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:¹⁹

Kazanın Adı	Tahsil görenler			İlk tahsil -okur Yazar	Okuma Yazma bilmeyen	Yekün	Tahsil Vaziyetine göre		
	Yüksek	Lise	Orta				Son 6 ay öncesi	Son 6 Ayda yeni	Yekün
İzmit	53	42	392	1607	7602	9696	9696	-	9696
Adapazarı	34	60	191	6464	3469	10218	10215	3	10218
Karamürsel	3	28	234	4650	1338	6253	6113	140	6253
Kandıra	4	1	60	6175	1760	8000	7800	200	8000
Hendek	4	12	62	1253	1555	2886	2830	56	2886
Geyve	2	6	161	2723	1610	4502	4352	150	4502
Gölcük	1	1	3	1743	799	2547	2547	-	2547
Karasu	1	0	26	1124	3908	5059	4947	112	5059
Gebze	23	82	718	2190	1794	4807	3454	1353	4807
Yekün	125	232	1847	27929	23835	53968	51954	2014	53968

Tahsil durumu dikkate alınarak hazırlanmış tablodaki aza durumunun mesleklere göre dağılımı ise şu şekildeydi:²⁰

Kazanın adı	Avukat	Doktor	Eczacı	Baytar	Ziraatçı	Muallim	Mhendis	E. Subay	E. Memur	Tüccar	Çiftçi	İşçi	Ev Hanımı	YEKÜN
İzmit	7	6	3	-	4	-	2	28	73	501	8611	409	52	9696
Adapazarı	6	4	3	1	-	10	-	10	16	54	7125	2989	-	10218
Karamürsel	4	1	1	-	-	13	1	5	13	15	5668	532	-	6253
Kandıra	2	-	-	-	-	3	1	-	-	140	5744	2110	-	8000
Hendek	-	1	1	-	-	-	-	-	-	7	2867	10	-	2886
Geyve	2	-	-	-	-	-	-	4	8	64	4266	158	-	4502
Gölcük	-	-	-	-	637	-	-	9	-	-	1755	146	-	2547
Karasu	-	-	-	-	-	-	-	2	3	36	4973	45	-	5059
Gebze	1	3	-	-	-	36	-	26	33	92	2600	2016	-	4807
Yekün	22	15	8	1	641	62	4	84	146	909	43609	8415	-	53968

Partinin Kocaeli vilayetinde kayıtlı üye sayısının 1941 yılına ait ikinci altı aylık teftiş raporuna göre 539.968 den 56.182 ye yükseldiği görülmektedir.²¹ 1943 yılına ait teftiş raporunda ise bu rakamın 59.421 olduğunu tespit etmekteyiz.²² Söz konusu bilgiler çerçevesinde Partinin savaş yıllarında vilayet genelinde aza sayısında giderek bir artışın olduğunu söyleyebiliriz.

Müfettişlerin Vilayet Dâhilindeki Teftiş Faaliyetleri

1940 yılından itibaren vilayet dâhilinde görev yapmış olan müfettişlerin Partinin teftişi kapsamında olarak başta seçimler olmak üzere, vilayet kongreleri ve bu kongrelerde dile getirilen şikayet ve önerilerin dikkate alınıp alınmadığı, vilayet idare heyetlerinde Parti adına görevli olanların toplum nazarındaki konumları, parti prensiplerinin halka anlatılması hususunda etkin çalışmaların yapıp yapılmadığı, partinin vilayet dahilindeki

19 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.

20 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 27.

21 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 284/1, s. 29.

22 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 285/1, s. 28.

teşkilat ve çalışma şeklinin nizamname çerçevesinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği, özellikle Halkevi ve Halkodalarının bölgedeki faaliyetlerinin yeterli olup olmadığı, vilayet genelinde halkın siyasal eğilimleri, özellikle rejim tarafından zararlı olduğu varsayılan değişik fikir cereyanlarının etkileri, parti mensuplarının siyasal, ahlaki ve içtimai durumları, parti teşkilatının hesap ve bütçe işleri ve varsa suistimaller, vilayet dahilinde çıkan ve okunmakta olan gazete ve mecmualar ile bunların parti ile olan ilişkileri, vilayet dahilindeki spor imkanları ve bununla ilgili olarak özellikle gençlerin spor faaliyetlerine yönlendirmesi çerçevesinde halkevinin ne tür çalışmalar yaptığı, partinin sosyal yardım kuruluşlarıyla ve vilayet dahilindeki meslek kuruluşlarıyla ilişkileri, partinin mahalli hükümetle uyumlu çalışıp çalışmadığı, özellikle vilayet genelinde görev yapan memurların parti ile olan ilişkileri, parti teşkilatında parti idare heyetlerinin nizamnameye uygun bir şekilde toplanıp toplanmadığı, parti mensuplarından ne miktarlarda yardım alındığı, parti aza kayıtlarında nizamnamede belirtilen hususlara uyulup uyulmadığı vilayet dahilindeki gençlerin parti ile olan alakaları, herhangi bir seçimde partinin seçimi kazanmasında engel teşkil edecek hususların olup olmadığı, parti idare heyetinde okuyup yazma bilmeyenlerin olup olmadığı, parti çalışmaları esnasında kazalardan düzenli bir şekilde rapor alınıp alınmadığı, idare heyetlerinde iş bölümü yapılıp yapılmadığı, vilayet idare heyetlerinde alınan kararların karar defterlerinde uygun olarak yazılıp yazılmadığı gibi oldukça farklı hususlar ele alınarak detaylı raporlar hazırlanmıştır. Bu çerçevede hazırlanmış olan teftiş raporları partinin vilayet dahilinde başta siyasal konumu olmak üzere halkla ilişkileri ve özellikle parti prensiplerinin bölge genelinde ne derece etkili olduğu ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Teftiş raporlarında özellikle vilayet dâhilinde parti teşkilatının yönetim birimleri için yapılan seçimlerde partililer arasında ilginç çekişme ve mücadelelerin yaşandığına dair birçok örneğe rastlanmaktadır. Hatta raporlarda özellikle teşkilat bünyesinde görev yapan kişilerin olumsuz özelliklerine kadar bazı değerlendirmelerin dahi yer aldığı dikkat çekmektedir. Nitekim 1940 yılına ait bir teftiş raporunda, Kocaeli Belediye Reisliği seçimleri hakkında yapılan değerlendirmede *“bu gün belediye reisi olan B. Reşat belediye seçiminde evvel kaza parti riyasetinde bulunuyormuş, şimdi parti reisi olan İsmet de belediye reisi imiş belediye intihabı zamanında parti reisi olan belediye reisi olmak hevesine düşmüş ve parti de belediye azalığı için yapılan yoklamada tesir yaparak kendisini ve taraftarlarını kazandırmış. Partililerde yoklamada kazananlara reylerini vermişler ve belediye heyeti de bu suretle teşekkül etmiş belediyede kazanamayan ismet de parti ocaklarında çalışarak kaza parti idare heyeti riyasetine seçilmiştir. Bu iki amca çocuğu ikisi de gençtir. Parti riyasetinde bulunan İsmet halk tarafından daha ziyade sevilmekte ve tutulmaktadır. İki genç arasındaki geçimsizlik kendilerine babalarından intikal etmiştir. Bunların birleşmelerine ve yekdiğerini candan sevmelerine kendi arzuları kafi değildir. Mamafih daima bir murakebe ile bunlardan istifade edilir ve edilmektedir.”*²³ cümleleriyle kişisel mücadelelerin parti teşkilatındaki yansımalarına dikkat çekilmiştir. Teftiş raporlarında belirtilen en önemli hususlardan biri parti idare heyeti azalarının siyasal, içtimai ve ahlaki açıdan bölgelerinde en itibarlı kimselerden olmalarına önem verilmesidir. Hemen bütün teftişlerde bu açık bir dille belirtilmiştir. Özellikle söz konusu özelliklere sahip olmayan parti idare heyeti reisi ve üyeleri ciddi bir şekilde uyarılmıştır. Özellikle nizamnameye uygunsuz durumları tespit edilen parti idare heyeti reisleri tespit edilerek gerekli tedbirler alınma yoluna gidilmiştir. Mesela 1940 yılında Karamürsel kaza idare heyeti reisi olan Enver Balkan aynı zamanda Kocaeli vilayeti umumi meclis daimi encümen azalığı görevini de muhafaza ettiğinden Sapanca İmar Şirketi azalığından istifade ettirilmiştir. Aynı şekilde Karamürsel kaza idare heyetinden Rahmi Bey de vilayet umumi meclis ve Karamürsel belediye azalıklarını birlikte yürüttüğü gerekçesiyle belediye azalığı görevinden istifade ettirilmiştir.²⁴ Rahmi

23 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 31.

24 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 33.

Bey'in parti gücünü kullanma hevesinde olduğu buna dair hareketler sergilediği de raporda belirtilmiştir.²⁵ Rahmi Apak tarafından hazırlanan 1941 yılına ait bir diğer teftiş raporunda da Sapanca Parti reisi ve aynı zamanda belediye başkanı olan Ali Rıza Erdoğan'ın para işlerinde güvenilir biri olmadığı ve "kültürsüz" biri olduğu ve bazı tavırlarıyla partiye zarar vereceği hususları açıkça ifade edilmiştir.²⁶ Aynı raporda Geyve'nin Taraklı nahiyesinde idare heyetinde bulunan Mehmet Gürel'in de ihtikâr suçundan dolayı tutuklanmış olduğu ve kefaletle serbest bırakıldığı ancak mahkemesinin devam ettiği bu gibi kişilerin partiye açıkça zarar vereceği, ayrıca nahiyeye idare heyetinin başında bulunan Abdullah Çakır ve arkadaşlarının da zayıf karakterli ve aciz kişiler oldukları hususları da yer almıştır.²⁷

Parti idare heyeti reislerinin kazalarda diğer kurumlarla iyi ilişkiler kurmalarına dair daima uyarıldıkları teftiş raporlarında dikkat çekmektedir. Mesela Gölcük idare heyeti reisi Muammer beyin Gölcük Askeri Fabrika Müdürü ile arasının açık olması parti nizamnamesine aykırı bulunmuş ve barıştırılarak samimiyet tesis edilmiştir.²⁸ Zira parti müfettişlerinin en dikkat ettiği husus özellikle parti idarecilerinin başta mahalli idareciler olmak üzere diğer kurum idarecileriyle uyum içinde çalışıp çalışmadıklarıydı. Yukarıdaki tespitlerden de anlaşıldığı üzere bu gibi durumlara derhal müdahale edilmiş ve bu konuda hassas davranılmıştır. Özellikle parti idare heyeti aza seçimleri de müfettişlerin oldukça dikkat ettiği hususlardan olmuştur. Mesela Darıca Parti idare heyeti azalarının seçiminde ve belediye yoklamasında kendi şahsi dostlukları olanları iş başına geçirmek ve bu suretle parti nüfuzunu istismar etmek gayretinde oldukları tespit edilerek gelen şikâyetler çerçevesinde duruma müdahale edilmiştir.²⁹ Zaman zaman seçimlerde kazanın demografik yapısının da etkili olduğuna dair teftiş raporlarında bilgiler bulunmaktadır. Mesela Kocaeli kaza belediye reisliği seçinde Darıcalılar'ın Rumeli muhaciri, Girit göçmeni ve bir kısmının da yerli olması nedeniyle bir birlik teşkil edemediklerinden bahsedilmektedir.³⁰ Bu nedenle belediye seçimlerinde Darıcalılar'ın da sevgisini kazanmış birinin reisliğe seçilmesinde özen gösterildiği gibi belediye heyetinin oluşmasında da kazadaki yerli, Giritli ve Rumeli muhacirlerinin görev alması sağlanmıştır.³¹

CHP'nin, bazı kazalarda parti idare heyeti oluşturmada güçlükler çektiği de görülmektedir. Bu anlamda Gölcük kazası partinin teşkilat yapısının en zayıf olduğu yerlerden biridir. 1940 yılına ait teftiş raporunda parti teşkilatının Gölcük'te daha çok deniz fabrikasının sivil amelelerine münhasır kaldığı ve çok az devlet memuru ve deniz ameleleri arasından parti idare heyeti reis ve azalarının zorlukla oluşturulabildiği özellikle vurgulanmıştır. Hatta parti idare heyeti reisi olan Hariciye eski memurlarından Muammer beyin Gölcük Askeri Fabrikası Müdürü ile bir ara olumsuz münasebetleri nedeniyle fabrika müdürünün talimatıyla işçilerin parti ile alakaları kesilmiştir. Bunun üzerine parti müfettişleri ilgili müdür ile parti idare heyeti reisi Muammer beyin arasını bularak işçilerin tekrar partiye ilgi duymaları ve parti teşkilatında görev almaları sağlanmıştır.³² Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere CHP bazı kazalarda mülki idare ve kazada bulunan bazı kurumlarla yeterince ilişki kuramamış ve müfettişler özellikle parti idare heyeti ile kaza idaresi arasında bazen dengeyi sağlayan ve ilişkilerin düzeltilmesi yolunda faaliyet gösteren görevliler olmak mecburiyetinde kalmışlardır.

25 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 32.

26 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 36.

27 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 36.

28 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 34.

29 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 35.

30 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 36.

31 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 36.

32 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 37.

Partinin kaza idare heyeti teşkilatlanmasında özellikle aza seçiminde çok hassas davrandığı teftiş raporlarından anlaşılmaktadır. Nitekim vilayet dahilindeki bütün kazalarda teşkilata girmesi istenilen kimselerde aranan en önemli özellikler “*içtimai, ahlaki ve milli ideal bakımından sevilen ve sayılan*” şeklinde özellikle teftiş raporlarında sıkça belirtilmiştir. Söz konusu özellikleri taşıyanların teşkilata girmelerini sağlamak hususunda özellikle müfettişler önemli telkinlerde bulunmuşlar gerekli tedbirleri almışlardır. Nitekim parti teşkilatının en zayıf olduğu kazalardan biri olan Geyve’de söz konusu özellikleri taşıyanların Parti teşkilatından uzak kaldıkları teftiş raporunda özellikle belirtilmiş ve bu durumun düzeltilmesi hususunda Kaza İdare Heyeti’ne gerekli uyarılarda bulunulmuştur.³³ 1940 yılına ait teftiş raporunda yer alan “İzmit kaza heyeti azalarının siyasi ve ahlaki bakımdan halk nazarında sempatileri vardır. İçtimai bakımdan geridirler. *İzmitte bunlardan daha iyi, içtimai durumları, siyasi ve ahlaki vaziyetleri müsait olanlar da vardır. Ancak bu iyi insanlar partinin idare heyetine girip faal olmaktan kaçınırlar. Siyasi mesaiden didişmekten çekinen daima kalben rabitasını muhafaza edip siyasi reyini parti lehine vermek suretiyle kullanan ve uzakta yaşayan kimselerdir*” bu durumu açıkça göstermektedir.³⁴

Zaman zaman bazı teftiş raporlarında Parti teşkilatı ile kaza mülki idare amirleri arasındaki ilişkinin niteliği oldukça açık bir şekilde ifade edilmiştir. Mesela 1940 yılına ait teftiş raporunda Kocaeli kaza merkezi ile ilgili olarak şu cümleler parti mülki idare arasındaki ilişki hakkında önemli fikirler vermektedir: “*Kaymakam bay İhsan kuvvetli bir idare adamıdır. Parti arkadaşları ile çok sevişmektedirler*”.³⁵ Nitekim teftiş raporlarında her kazada mahalli idare amirleri ve memurlarının parti teşkilatı ile iş ve fikir birliği içinde olup olmadıklarına dair özel vurguların yapıldığı dikkat çekmektedir.³⁶ Kocaeli merkez kaza için yapılan bir değerlendirmede mahalli hükümetten sadece vali, nafia müdürü ve maarif müdürünün parti ile ilgili olduğu diğer memurların ise parti ile hiç bir alakalarının bulunmadığı hususuna dikkat çekiliyordu. Nitekim 1940 yılına ait teftiş esnasında Kocaeli vilayetinde partinin özellikle köy ve nahiyelerde teşkilatlanmasında büyük düzensizlikler, alakasızlık, sevgisizlik ve hissedilir derecede hareketsizlik olduğu tespit edilmiş ve bu durumun sebebi olarak da köy ve nahiyelerin uzun zamandan beri kontrolsüz bırakılması gösterilmiştir. Hatta söz konusu olumsuzluğun giderilmesi içinde buralarda 40 lira aylık ücretli bir kâtip ve 15 lira aylık ücretli bir de hademenin görevlendirilmesi ve bunun için de 1940 yılı mali bütçesine bir ödenek konulması vilayet parti idare heyetinden istenmiştir.³⁷ Ayrıca partinin yıllık kongrelerinde delegeler tarafından dile getirilen hususların dilek ve şikâyetlerin dikkate alınmamasından dolayı partiye yönelik bir ilgisizlik ve alakasızlığın meydana geldiği ve yine yardım akçesi ödeme zorluğundan dolayı da özellikle köy ve nahiyelerde partiye karşı ilgiyi azalttığı da teftiş raporlarında önemle vurgulanan hususlarda olmuştur.³⁸ 1941 yılı teftiş raporunda da parti teşkilatının mahalli hükümet amir ve memurları ile olan iş ve fikir birliğinin boyutu ile ilgili oldukça ilginç değerlendirmeler yer almaktadır. Müfettiş Rahmi Apak tarafından hazırlanan teftiş raporunda konuyla ilgili olarak, genel olarak parti teşkilatına mensup kimselerin hükümet otoritesini korumaya dikkat ettikleri, bununla birlikte bazı anlaşmazlıkların da olduğu, mesela Hendek kaymakamı Tevfik Beyin “*aşırı milliyetçi*” ve “*inkılapçı*” olduğu ve parti teşkilatında olanları “*geri fikirli*” ve istiklal mücadelesinde “*fena not*” almış düşüncesiyle bunlara karşı onur kırıcı sözler sarf ettiği bundan dolayı da kaymakam ile partililer arasında soğukluk yaşandığı hususuna dikkat çekmiştir.³⁹ Burada dikkati çeken husus bir mülki idare amirinin

33 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 39.

34 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 38.

35 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 42.

36 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 41.

37 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 43.

38 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 55.

39 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 282/1, s. 37.

partilileri geri fikirli bulmasıdır. Nitekim söz konusu soruna 1941 yılı ikinci teftiş raporda da yer verilmiştir. Müfettiş Rahmi Apak Bey raporunda, Hendek kaymakamı ile kaza idare heyeti arasındaki geçimsizliğin gittikçe ilerlemekte olduğundan bahisle kaymakamın kaza idare heyeti azalarından Mustafa Asım, Belediye Reisi Osman Yılmaz ve parti reisi Latif Dinçer aleyhinde sistematik bir mücadele başlattığı, bu kişilere mürtecilik, gayrı Türklük ve ihtikârcılık isnat ettiği ve bu isnatlarını ulu orta her yerde alenen söylediği ve yanına aldığı bazı kimselerle partililer aleyhinde suç dosyaları tertip ettiği hususlarına dikkat çekerek kaymakamın uyarıldığını ve buna rağmen parti aleyhindeki tavırlarından vazgeçmediğini ifade etmiştir.⁴⁰ Rahmi Apak Bey benzer bir geçimsizliğin Adapazarı kazasında kaymakamla parti idare heyeti arasında da yaşanmakta olduğunu raporunda şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Buradaki kaymakam Partinin eski İdare Heyeti mensuplarıyla iyi imiş. Fakat eski arkadaşlar, Parti hesabına hiçbir mevcudiyet göstermiyorlardı. Yeni idare heyeti reisi arkadaşla kaymakam geçimsizliğe başladı. Buna başlangıç olarak ta, muamelesi yüksek katınızdan geçen bir hadisedir. Bir köylü okuma odası açacağım, diye parti reisine bir istida ile müracaat ediyor. Parti işleri ile yeni meşgul olmaya başlayan Reis, Avukat Rüştü Beykont, köylünün istidasını mütalaasını mütevaziane ekleyerek kaymakama gönderiyor. Bu iş için evvelce dahi kendisine gelmiş olan köylünün evrakını Kaymakam İhsan Kılıç alarak yırtıp atıyor. Fakat yırtılan muamelede parti reisinin yazısı da var. Ben kaymakama yaptığı hatayı tamir için ne yaptığını sorduğumda küstahça bana (Parti Reisi Rüştü ahmak, memlekette mevki sahibi olmayan bir adamdır) cevabını verdi. Halbuki emekli bir asker, Hukuk mezunu olan Bay Rüştü, yüksek tahsili olmayan kaymakamdan dahi her bakımdan çok üstün ve anlayışlı, memlekette şeref ve haysiyet ve dürüstlüğü ile tanınmış bir arkadaşdır. Kaymakamın hasıl ettiği bu vaziyet Halkevi faaliyetlerine karşı bile sinsî bir muhalefetin doğmasına sebep oluyor. Mesela Halkevimiz sosyal yardım kolu namına on kuruluş duhuliyeye ile tertip eylediği temsil münasebetiyle Adapazarı polisi tarafından mahalli mal müdürlüğüne (Halkevi paralı temsil veriyor. Bilet vergisi vermiyor.) tarzında iki defa ihbar yapıldığını ve sosyal yardım kolunun un tüccarlarından biraz un toplayarak fakirlere yardıma karar vermesi üzerine şehirdeki un tüccarlarının isimlerini polisten rica etmesine karşılık Adapazarı polisinin (bu gibi devlet işlerine ait malumatı biz veremeyiz) cevabını vermesi Adapazarı’nda Hükümet Reisinin Partiye karşı ufak bir hareketinin ne gibi tesirler yaratmağa doğru gittiğini gösterir. Kaymakam İhsan Kılıç, Vekâletçe, bizce malum olmayan sebeplerden dolayı değiştirilerek Gemlik’e gönderilmiştir.”⁴¹*

Teftiş raporlarında dikkat çeken hususlardan biri de vilayet dâhilinde değişik fikir hareketlerinin yakından takip edilmesidir. Nitekim 1940 yılı teftiş raporunda Kocaeli vilayeti dâhilinde gizli ve açıktan olarak zümreci, sınıfçı, mıntıkacı beynelmilelci fikir ve cereyanlara kapılmış ve partiye karşı menfi fikir ve duygu taşıyan kimseler bulunmamakla birlikte sadece Gölcük kazasında fabrika işçisinin çokluğu nedeniyle bazı amelelerin özellikle beynelmilelci (sol cereyanlar) akımların etkisinde kaldıkları ifade edilmiştir.⁴²

Teftiş raporlarında önemle vurgu yapılan bir diğer husus ise parti prensiplerinin yayılması konusunda yapılan çalışmalar ile ilgili değerlendirmelerdir. Nitekim 1940 teftiş raporunda konu ile ilgili şu ifadeler dikkat çekmektedir: Karamürsel: parti prensiplerini yaymak yolunda çalışma pek azdır. Hiç olunmayacak derecededir. Matbuat yoktur; Gölcük Kazası: parti prensiplerini yaymak hususunda ciddi bir faaliyet görülmemiştir. Matbuat yoktur; Gebze Kazası: parti prensiplerini halka yaymak hususundaki çalışmalar pek geridir. Matbuat yoktur; Kandıra kazası: parti prensiplerini yaymak hususunda parti reisi bay İsmet faaliyet göstermektedir. Kaza idare heyeti azaları fazla ve ciddi alaka

40 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 6.

41 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 6.

42 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 57.

ve faaliyet göstermemektedir. Matbuat yoktur; Geyve kazası: parti prensiplerini halka yaymak hususunda hiç çalışılmamıştır. Bundan sonra çalışacakları sözü verilmiştir. Matbuat yoktur; Adapazarı kazası: parti prensiplerini yaymak hususunda faaliyet noksanıdır. Matbuat yoktur; Hendek kazası: parti prensiplerini halka yaymak yolunda ciddi bir faaliyet görülmemektedir. Bu noksanın tamamlanması hususunda idare heyeti azalarından münasiplerinin merkezde ve köylerde faaliyete geçmeleri lüzumu anlatılmış ve çalışacakları vadi alınmıştır; Karasu kazası : parti prensiplerini halka yaymak hususunda faaliyet hissedilmemiştir; İzmit kazası: parti prensiplerini halka yaymak hususunda hiç bir faaliyet yoktur. İzmit’te iki gazete çıkarılmaktadır. Her iki gazete de parti teşkilatı ile iyi ilişki kurmuşlardır. Parti prensiplerinin yayılmasında bu gazetelerden istifade edilmektedir.⁴³ Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere Partinin Kocaeli vilayetinde en zorluk çektiği husus parti prensiplerinin halka anlatılması ve yayılması konusu olmuştur. Nitekim söz konusu durumun sonraki yıllarda da aynı olduğu anlaşılmaktadır. 1941 yılına ait teftiş raporunda da Kocaeli bölge müfettişi Tekirdağ Mebusu Rahmi Apak Bey vilayetin hemen tamamında parti prensiplerinin halka yayılması konusunda hiçbir gayretin sarf edilmediğini raporunda *“bu hususatta bariz ve hatta böyle bir işte yapılmak lazım imiş denilecek kadar bir hareket hemen hemen hiçbir yerde yoktur. Bazı mahallerde Halkevi cephesinden bazı kıpranmalar vardır. Mesela Adapazarı Halkevinde bu vadede konferans verilmiş Gölcük parti resisi her ay bir defa bütün ocak reislerini partiye toplayarak hasbıhal etmekte ve bu vadede telkinlerde ve tesirlerde bulunmakta imiş. İzmit vilayet ve kaza teşekküllerinde dahi birkaç defa ocak kongreleri esnasında bu yolda dersler verilmiş. Fakat bir inkılap partisinin ana varlığını ve varlığının hizmetini gösteren parti umdelerinin Müslümanların amentüsü gibi bütün partililere ve hatta partiszilere ezberletilmesi lazım ve aksi ise parti mefhumunun zaman ile zihinlerden silinmesini mucip olacağına göre, en yukarıda üniversitede inkılap dersleri ile başlayan bu hareketin bütün edebiyatı ile bütün cazip propaganda vasıtaları ile halka gösterilmesi için Genel Sekreterlikçe müstakilen tedbir alınması lüzumuna işaret etmek yerinde olur”* cümleleriyle belirtmiştir.⁴⁴ Yine aynı raporda kaza idare heyeti reislerinden bazılarının nizamnameye aykırı olarak birden fazla görevi yürütmekte olduklarının da altı çizilmiştir. Mesela Kocaeli, vilayetinde parti teşkilatında hâlihazırda Hendek kaza idare heyeti reisi Latif Dinçer’in bu görevinden başka aynı zamanda belediye azası, umumi meclis azası ve Türk Hava Kurumu azası olduğu; yine kaza idare heyetinden Asım Akay’ın hem umumi meclis azası hem de belediye azası olduğu; Akyazı nahiyesinde Kamil Temel’in de belediye encümen azası ve Hava Kurumu başkanlıkları görevlerini yürütmekte olduğu; Mehmet Zengin’in ise belediye azası ve Kızılay veznedarlığı görevlerini birlikte yürüttüğü; Karamürsel kazası idare heyetinden Rahmi Bilge’nin dahi belediye encümen azalığı ve umumi meclis azalığı görevlerinde bulunduğu hususlarına dikkat çekilmiş ve bu durumlarının nizamnameye aykırı olduğu belirtilerek istifa etmelerinin kendilerine söylendiği ve bu çerçevede gerekli tedbirlerin alındığı teftiş raporunda açıkça belirtilmiştir.⁴⁵

Teftiş raporlarında zaman zaman inkılâplara aykırı durumlar ile ilgili değerlendirmelere de yer verildiği görülmektedir. Mesela Rahmi Apak Bey tarafından hazırlanmış olan 1941 yılına ait teftiş raporunda Geyve kazası köylerinde Medeni Kanuna aykırı bazı durumların olduğuna işaret edilmiştir. Raporda Geyve Parti Reisinin verdiği bilgiler çerçevesinde özellikle köylerde medeni kanunda çok eşlilik yasaklanmış olduğu halde *“eski ve köhnemiş zihniyetten”* vazgeçmeyen bazı köy imamlarının evli bazı kimselere kanuna aykırı olarak ikinci nikâh kıydıkları ve bu gayrı meşru evlilikten doğan çocuklar ile birlikte kadınların

43 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s. 63.

44 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 282/1, s. 24.

45 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 282/1, s. 36.

mağdur edildikleri ve sefalet içinde yaşamak zorunda kaldıkları ve özellikle kadınların kocaları öldüğü takdirde ne kadının ne de çocuklarının mirastan istifade edemedikleri ve bu durumun bazen cinayete kadar varan aile kavgalarına sebebiyet verdiği hususuna dikkat çekilerek bu türden hadiselerin engellenmesi için gerekli cezai yaptırımların uygulanmasının şart olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶

Teftiş raporlarında yer alan hususlardan biri de kazalarda partinin çalışma şekliyle ilgili eksikliklerdir. 1941 yılına ait teftiş raporunda kazalardaki parti idare heyetlerinin düzenli toplantı yapmadıkları ve karar defterleri ve aza kayıtlarında oldukça disiplinsizlik ve ilgisizliklerin bulunduğu dikkat çekilen hususlardan olmuştur. Bu konuda parti'nin özellikle köy idare heyetlerinde büyük eksiklerinin olduğu teftiş raporlarında tespit edilmiştir. Nitekim söz konusu eksiklikler ile ilgili olarak Taraklı Köy Ocağı hakkında teftiş raporunda yer alan şu değerlendirmeler oldukça dikkat çekici ve partinin özellikle köy teşkilatlarındaki durumunu göstermesi bakımından oldukça ilginçtir: *“Aza kayıt defterleri yok. Toplantı yerleri belli değil, karar defterleri yok.. hiç bir şey yok. Ocak reisini çağırttım “seni bu ocağa kim getirtti? diye sordum “Ankara’dan tayin ettiler” cevabını verdi. “Seninle birlikte çalışan diğer azalar kimdir?” dedim. Bana nahiye idare heyeti azalarından orada bulunanları gösterdi. Parti hakkında hiç bir fikri yok. Halbuki bakkallık ve ticaret yapıyormuş ve bu gibi işlere akli cin gibi eriyoliği yapan kitapçı Saadettin Yalım bu arkadaşların tarafındadır. ve fakat fazla ateşli olduğundan bunlara karşı rmuş.”*⁴⁷ Yine aynı raporda Geyve'nin Doğançay nahiyesi idare heyetinin de düzenli toplantı yapmadığı esericedit kağıtlarının bir araya getirilmesi ile yapılmış bir karar defteri olduğu ve imzaların oldukça eksik bulunduğu da ifade edilmiştir.⁴⁸ Bazı kazalarda söz konusu eksikliklerin daha önce uyarılmış olduğu halde giderilmediğine de dikkat çekilmiştir. Mesela Gebze kazası idare heyetinin aza kayıt defterlerindeki eksiklikleri düzeltmediği gibi bu yolda herhangi bir gayret göstermediği belirtildikten başka azalardan para toplama konusunda da oldukça duyarsız davrandıkları ifade edilerek şu ilginç cümlelere yer verilmiştir: *“Aza aidatı toplamamakta devam ve adeta ısrar ediyorlar. Burada kimse para vermez, beş para alamayız” diyorlar. Kocaeli ve Bolu vilayetlerinde mevcut on üç kazada sizin fikrinizde olan kimseye rastlamadım diye kendilerine söyledim. Cevap olarak “burada vermezler fazla ısrar edilirse beni partiden siliniz” cevabını verirler dediler.”*⁴⁹

Rahmi Apak Bey 1942 yılına ait teftiş raporunda Kocaeli Vilayet İdare Heyetindeki parti içi çekişmeler de yer vermiştir. Rahmi Apak Bey raporunda, vilayet idare heyetinin uyumlu oluşturulmadığını büyük bir çekişmenin yaşandığını ve bazı yolsuzlukları ayrıntılı bir biçimde şu cümlelerle orta koymuştur: *“Öteden beri malum olduğu üzere İzmitte bir tarafta bugünkü belediye reisi ile taraftarlarını teşkil ve temsil eden ve diğer tarafta ise ezcacı Ziya ve manifaturacı Zihni ve Salih Kalemcioğlu ile bunların taraftarlarından mürekkep iki ordugah vardır. Ben bugüne kadar bu iki ordugahtan birisi veya diğer hakkında hiç bir yakınlık göstermemiştim. Fakat iki seneye yakın tetkiklerimden şuna vardım: Eczacı Ziya ve arkadaşları ağır başlı, dürüst memleket tarafından sayılır kimselerdir. Kaza idare heyeti reisliğini yapan kitapçı Saadettin Yalım bu arkadaşların tarafındadır. ve fakat fazla ateşli olduğundan bunlara karşı açıkça ve ihtiyatsız mücadele almıştır. Belediye reisi Kemal Öz ile taraftarlarını teşkil eden insanların dörtte üç buçuğu itimada layık olmayan kimselerdir. Belediye Reisi Kemal Öz, zeki fevkalade hitabet kabiliyetli mücadelecisi bir arkadaşdır. Fakat yalancısıdır. Sıkılması azdır. Utanması noksandır. Küstahtır. Suistimallerle meluftur. Binaenaleyh belediye reisliğinde bulundurulması ve Halk Partisinin idare heyetlerinde*

46 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 282/1, s. 55.

47 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 45.

48 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 45.

49 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 45.

vazife verilmesi katiiyen doğru değildir. Eski vali Hamit Özkay zamanında celbedilen müfettişlerde belediye işleri yüzünden 12 maddeden dolayı mahkemeye verilmiş olup her ay bu maddelerden birisi veya diğerinin berati için uğraşmaktadır. Bu maddelerden maada son zamanlarda dedikoduyu mucip bazı hareketleri devam etmektedir. Belediyeye ait gazinoda parasız komisyon yaptığı ve bu gazinonun 600 lira tutan yıllık elektrik sarfiyatını belediye meclisi kararıyla affettirdiği söylenmektedir. İzmit Valisi Bay Ziya Tekeli'nin yakın sevgi ve güvenini sağlamış olduğundan gaz tevzii ve sair işlerde kendine verilmekte ve bu münasebetle birçok haksız hareketler şayi olmaktadır. Belediye intihabı mevsimi yaklaşmış olduğundan Kemal Öz'ün taraftar kazanmak için bu tevzi işlerinde kayırcı davrandığı söylenmektedir.”⁵⁰

Teftiş raporlarında vilayetin idarecileri ile ilgili de oldukça önemli değerlendirmeler bulunmaktadır. 1941 yılına ait teftiş raporun Rahmi Apak Bey vilayetin idarecileri hakkında şu ilginç tespitleri yapmıştır: “Kocaeli’de sekiz kaza vardır. Birçok da nahiye. Ben bu babda mütalaa beyan ederken Bolu vilayetini de birlikte, yani teftiş bölgemi ihtiva eden iki vilayeti birlikte mütalaa edeceğim, ki maruzatımı kuvvetli tebarüz ettireyim. Bolu’nun beş kazası, Kocaeli’nin de sekiz kazası vardır. Bu on üç kaza içinde yalnız Düzce kaymakamı ile Geyve kaymakamı itimat telkin edebilecek evsafdırlar. Diğerleri hastalık, tembellik, zati teşebbüs fikdanı, enerjisizlik, becerisizlik, lakaydilik, anormallik gibi noksan vasıflardan birisi veya bir kaçıyla malul denilebilirler. O halde on üçten on biri zayıf demektir. Böyle olunca inkılap Türkiyesi nasıl ileriye adım atabilir? Bizde vali, kaymakam, nahiye müdürü her sahada kalkınma işinin başına geçecek yegane insandır. Bir inkılap memleketinde idare memuru yanan bir ateş, kaynayan bir enerji, zorla yürüten ve yaptıran bir kılavuz, fedakar bir inkılapçı, yorulmaz bir çalışıcı, suistimallerin amansız bir düşmanı ve halkın ve bilhassa köylünün bıkmaz bir hizmetçisi olarak kendini ortaya atan ve bütün işi kırtasiyecilikten , yukarıda hoş görünerek zaman geçirmekten ibaret sayarsa Türkiye milleti ve Türkiye Cumhuriyeti kolay kolay ilerleyemez. Hastalık mühimdir. Devlet fedakarlığı yüklenerek en büyüklerden en küçüklerine kadar bütün idare elemanlarının içinde inkılap Türkiyesinde vazife göremeyecek halde bulunanları ayıklamak veya bunların bir kısmını işe yarar bir hale koymak için acele tedbirler almalıdır. Bu yapılmazsa, inkılap yapılmıyor demektir. Zaman ilerliyor, kaybedilen fırsatlar için ağlamak kime düşecektir.”⁵¹

Teftiş raporlarında vilayetin sorunlarına da yer verildiği görülmektedir. 1941 yılı teftiş raporunda halkın özellikle köylülerin şikâyet ve dilekleri geniş yer tutmaktadır. Nitekim Adapazarı’nın Söğütli nahiyesinde 8000 lira değerindeki değirmenin Çark suyunu taşıyarak her yıl dört beş köyün sekiz bin dönüm kadar arazisini sular altında bıraktığı ve böylece her yıl köylülere 100 bin liralık maddi zarar verdiği ve bundan dolayı köylülerin söz konusu değirmenin kaldırılmasını istedikleri ifade edilmiştir.⁵² Aynı raporda Adapazarı Merkez Nahiyesinde ise halkın fakir hastaların memleket hastanelerine kolaylıkla yatırılmaları, pancar yüklemesinde kolaylıkların gösterilmesi, nüfusa kayıtlı olmayan çocukların cezasız olarak nüfusa kayıtlarının yapılması ve Türkçeden başka dil kullanılması, köy halkının pis ve kötü dere suyu içmekte olduğundan ve bu durumdan dolayı demir boru tedarikine imkan olmadığından köylülerine su getirmek için toplanmış olan ve halihazırda bankada bulunan 4 bin liranın kendilerine iade edilerek künk borularla su getirilmek çaresinin aranması gibi isteklerde buldukları husus da yer almıştır.⁵³ Kazımpaşa nahiyesi halkı ise Kazımpaşa –Adapazarı yolunun tamirini talep etmişlerdir. İzmit kazası Derince nahiyesinin nüfusunun 1200 kişiden ibaret olduğundan bahisle buradaki halkın başlıca gelir kaynağının ziraat olduğu

50 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 284/1, s. 2-3.

51 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 51.

52 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 68.

53 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 68..

ancak yeterli arazinin olmadığı bununla birlikte buraya 120 hane Romanyalı muhacirin getirildiği ve bunlardan 60 hanesinin Derince'ye diğer 60 hanesinin ise Tütünçiftliği'ne yerleştirildikleri ve buraya yerleşen muhacirlerin sıtma ve tifodan kırıldıkları ve her geçen gün ölümlerin artmasından dolayı bölge halkının kaçımaya başladıkları ve hükümetin buna tedbir almadığı da aynı raporda belirtilmiştir.⁵⁴ İzmit Kazası Derbent nahiyesinde ise halkın acil vakalar için doktor ve hemşire çağırabilmek amacıyla köy sandığına para konulması, sıtmaya neden olan bataklığın kurutulması isteklerinde bulunduğu, vilayetin genelinde sıtmanın yaygın olduğu ve ayrıca özellikle Kandıranın köylerinde frengi hastalığının oldukça yaygın olduğu yine raporda yer alan önemli hususlardandır.⁵⁵

Sonuç

Cumhuriyet Halk Partisi 1939 yılından itibaren bir kurum olarak yeniden başlattığı teftiş geleneğini özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında oldukça etkin bir hale getirmiştir. Ülkenin tamamını kapsayan bu teftiş çalışmaları neticesinde başta partinin teşkilat yapısı olmak üzere siyasi konumu ve özellikle parti- devlet ve parti-halk ilişkileri bu teftişler sonucunda hazırlanan raporlar çerçevesinde oldukça ayrıntılı ve belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu cümleden olarak Kocaeli vilayetinin savaş yıllarındaki mülki yapısı dikkate alındığında partinin vilayet genelinde başta teşkilatlanma ve siyasi durumu olmak üzere halk nazarında ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Özellikle partinin vilayet genelindeki teşkilatlanma sorunları dikkat çekmektedir. Aynı zamanda parti ile mülki idare arasında da çoğu yerde bazı uyumsuzlukların da olduğu görülmektedir. Özellikle vilayet genelinde yapılan parti kongrelerinde siyasi durumu ile ilgili oldukça önemli hususlara dikkat çekildiği raporlardan anlaşılmaktadır. Özellikle parti prensiplerinin halka anlatılması konusunda vilayetin hemen tamamında büyük eksikliklerin olduğu raporlarda en belirgin ve altı çizilen konulardandır. Bununla birlikte teftiş raporlarına göre partinin vilayet genelinde alınan tedbirler neticesinde kayıtlı üye sayısında giderek artış gösterdiği de görülmektedir.

54 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 49.

55 BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s. 51.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA, CHP Kataloğu, 490.01/203.805.3.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:676, Dosya No: 281/1; BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:676, Dosya No: 282/1

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.27.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 284/1,s.29.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 285/1,s.28.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1., s.31.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.,s.33.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.,s.32.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.36.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.36.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.,s.34.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.,s.35.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.,s.36.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.,s.36.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.,s.37.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.,s.39.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.s.38.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.s.42.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1.s.41.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1., s. 43.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s.55.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 282/1, s.37.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s.6.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1, s.6.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1,s.57.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 281/1, s.63.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 282/1, s.24.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 282/1, s.36.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 282/1, s.55.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.45.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.45.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.45.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 284/1, s.2-3.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.51.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.68.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.68..

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,s.49.

BCA, CHP Kataloğu, Fon Kodu: 490.1.0.0, Kutu no:675, Dosya No: 283/1.,**s.51.**

Araştırma Eserler

CHP Teftiş Talimatnamesi, Sümer Matbaası, Ankara 1943, s.15.

CHP. Teftiş Talimatnamesi,Ulus basımevi, Ankara 1939.

Duman, Önder, "CHP Teftiş Raporlarına Göre Giresun'un Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durumu (1935-1945)", *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008*, Cilt II, Ankara 2009.

Koçak, Cemil, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İletişim yayınları, İstanbul 2009, s. 111.

Sakal, Fahri, *Çok Partili Hayata Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, Samsun 2008.